

O AGRO GALEGO DE 1900 A 1936

UN DESENVOLVEMENTO AGRARIO NA MEDIDA DAS NECESIDADES DOS LABREGOS

L. Fernández Prieto e X. M. González Vilas

Dpto. de Historia Contemporánea e de América. Universidade de Santiago.

O cambio técnico constitúe un dos eixos centrais no desenvolvemento contemporáneo. Antes dos cambios dos anos sesenta, vinculados ao que se coñece como revolución verde na agricultura mundial, xa se produciron nas décadas anteriores á guerra civil importantes mudanzas de carácter técnico na agricultura galega. No camiño de formular propostas para un desenvolvemento agrario que rache coas negativas consecuencias medioambientais e sociais que provoca o actual modelo de cambio técnico resulta necesario reparar noutras formas posibles de materialización das innovacións. O proceso que aquí presentamos ten lugar no pasado pero sabemos que é no presente e no futuro no que se atopan as razóns para alentar formas de produción máis respetuosas co medioambiente; mais resulta necesario dar conta e tirar leccións de como no pasado se deron procesos de transformación productiva socialmente controlados dentro dun equilibrio entre as necesidades reproductivas e as productivas, entre autoconsumo e especialización para o mercado, entre o lecer e o lucro, entre o oficio herdado e a innovación; mantendo os labregos a capacidade para seleccionar aquelas innovacións que os benefician e rexeitando outras. Unha parte desa lóxica segue presente na agricultura galega e aínda hoxe pode perderse ou pode recuperarse.

O CONTROL SOCIAL DO CAMBIO TÉCNICO POLOS LABREGOS.

De 1890 e 1936 confórmase un modelo de cambio técnico na agricultura mundial definido polas milloras mecánicas (pero de moi limitada motorización), a comercialización de adubos químicos e minerais e un conxunto de innova-

cións biolóxicas que afectan aos cultivos e aos gandos. A fortaleza dos labregos que en Galicia empezan daquela a acceder á propiedade plena da terra vailles permitir beneficiarse dos cambios. Igual que amortiguaron o efecto negativo que para eles puideron ter as reformas liberais do século XIX, con estratexias para conservar os montes dos veciños e non perder o control das labranzas, procuran agora unha forma de materialización da innovación diferente, nas súas consecuencias e na súa xestión, á daquelas agriculturas onde predomina a grande explotación ou a moi especializada e dependente do mercado.

Este pequeno produtor parcelario dono de seu, conducirá socialmente a transformación da estrutura productiva da agricultura galega e protagonizará ata o presente a especialización gandeira característica da agricultura galega no século XX. Estas casas ou explotacións materializaron un conxunto de cambios; a maioría das veces asociadas nun feixe de

seren capaces de articularse e ocupar unha posición propia no seo da sociedade civil contemporánea. Esta fortaleza, repetidamente resaltada polos historiadores, permitirlle aos labregos convertírense no único suxeito da innovación e articulárense socialmente para adaptárense cos menores costes ás esixencias que impón o desenvolvemento do mercado despois da crise agraria de fins do XIX.

As consecuencias deste proceso de transformación son coñecidas. Datos recentes demostran o enorme incremento do produto agrario galego entre 1900 e 1930, moi superior á media española, así como unha redución do emprego de terra e traballo agrícola por unidade de produto superior no conxunto da agricultura galega ás agriculturas españolas.

As innovacións introducidas pola pequena explotación na Galicia anterior á guerra civil buscan millorar a produción sen modificar as características sustantivas dos sistemas agrarios vixentes, atendendo a antigas lóxicas productivas e reproductivas que pouco ou nada teñen que ver coa lóxica dunha explotación agraria totalmente dependente do mercado. As innovacións seleccionadas atenden en termos xerais a tres orientacións coherentes coa lóxica histórica da pequena explotación agraria familiar: a) aforro de traballo: alivio das tarefas máis intensivas en traballo; b) avance na intensificación coa introducción de innovacións en fertilizantes, sementes e prácticas de laboreo; c) millora na produción gandeira; a de millares garantías de acceso ao mercado. Como afirma daquela V. Villanueva o labrego non adopta ningunha innovación que non sexa capaz de mercar, manexar ou empregar; esa é en substancia a lóxica á que atenden as innovacións.

Foto da G. E. G. / Enrique Banet

sindicatos e sociedades agrarias que son á vez instrumento de adaptación nunha perspectiva productiva e síntoma de adaptación dende una perspectiva social, ao

AS INNOVACIÓNS EN MAQUINARIA E UTILLAXE

As innovacións en maquinaria e utillaxe para a preparación do cultivo e do produto adquiren importancia despois da primeira guerra mundial, favorecidas polo inicio da produción española de instrumental agrícola moderno, que fai posible a compra a precios máis asequibles e, o que resulta máis importante, unha oferta adaptada ás necesidades concretas da produción na pequena explotación.

Segundo os datos disponibles, en 1932 Galicia reúne porcentaxes importantes de maquinaria e apeiros modernos respecto do total de España, que denotan a existencia dun agudo proceso de innovación: 35% dos arados de desfonde, 13% dos de vertedeira xiratoria, 22% dos motores de gasolina e o 16% das máquinas de mallar. Predomina a combinación do vello e o novo instrumental en función das necesidades concretas de cultivo e que os medios tradicionais amosan unha grande flexibilidade: incorporación de elementos de ferro aos arados de cada zona, adaptación local polos ferreiros de arados modernos e merca de arados de fabricación industrial. A difusión do arado Brabant de dobre vertedeira (11.000 vendeu a casa Ajuria de 1928 a 1936) demostra como a elección tecnolóxica está condicionada polos intereses e posibilidades do sistema agrario campesiño: usáronse preferentemente para romper montes durante a febre roturadora que segue á súa privatización e mesmo para a agricultura de rozas.

Esta singularidade do proceso innovador obsérvase millor na malla, que constitúe, na agricultura galega anterior á guerra civil, o ámbito máis completo de renovación da tecnoloxía agraria, acadándose un nivel de mecanización máis intenso que nas rexións cerealeiras españolas clásicas. Esta elección tecnolóxica amosa como a selección de innovacións polas pequenas explotacións en Galicia non responde estritamente a criterios de racionalidade económica en termos de mercado, o que si ocorre en troques para as innovacións pecuarias, senón que hai que reparar tamén nas necesidades de reproduc-

ción das familias labregas e nas estratexias de consolidación das súas explotacións. A incorporación masiva de máquinas de mallar busca o aforro de traballo propio (familiar e veciñal), de tempo (para atender a novas necesidades da especialización gandeira como a recollida da herba seca, que coincide estacionalmente coa malla); minimiza o risco de perder a colleita por chuvias inesperadas; e, por último, millora a calidade do produto final. Trátase por tanto dunha innovación que encaixa con estratexias productivas labregas transxeracionais, propias de calquera agricultura campesiña que sitúa o pan na cerna das súas preocupacións. Aínda que non encaixe perfectamente coas necesidades do mercado e, sobre todo, encaixe dificilmente cunha lectura rentabilista, urbana e ilustrada, das prioridades derivadas da dinámica de especialización gandeira que se aprecia en Galicia dende o século XIX.

OS AVANCES NA INTENSIFICACIÓN

Os avances na intensificación poden relacionarse co crecente emprego de adubos fosfatados, coherente coas adicacións productivas e as características dos solos do Noroeste. Despois da gran guerra, en millores condicións de oferta medra o consumo de Escorias Thomas de desfosforación, para a fertilización de prados, nabos, trigo e centeo, axeitadas en terreos escasos en cal. Os superfosfatos, empregados primeiro para o cultivo de millo e patacas irán substituíndo progresivamente ás escorias. En todo caso predominan os fosfatos fronte aos sulfatos, nitratos e potasas. Dun cálculo realizado a partir dos datos de consumo disponibles, que debe ser tomado con precaución, pódese deducir que en torno ao 22% da superficie cultivada en Galicia en 1935 era fertilizada con adubos minerais comerciais. De todos modos é este o ámbito no que a innovación ten menos posibilidades de ser controlada efectivamente polos labregos e onde a atención ás recomendacións dos técnicos acabou ocasionando problemas de rendementos decrecentes en comarcas pioneiras polo emprego

de fertilizantes pouco acordes coas necesidades dos terreos.

Para explicar os incrementos de produtividade rexistrados, competer en conta outro tipo de innovacións: labores máis coidados, perfeccionamento das rotacións coa incorporación de leguminosas que aportan nitróxeno, maior eficacia da loita contra as pragas e andazos, e outras biolóxicas como a selección de sementes. En parte avanzouse nas liñas intensificadoras xa coñecidas e, en parte, abríronse novas vías promovidas polos técnicos pero coherentes coas necesidades labregas.

AS MILLORAS GANDEIRAS

As milloras gandeiras son as máis importantes dende o punto de vista da dirección do cambio técnico no longo prazo e das orientacións mercantiles e políticas, pero perfectamente coherentes á vez coa lóxica da pequena explotación e a súa orientación adaptativa aos cambios contemporáneos. É coherente así mesmo con tendencias e orientacións moi arraigadas dende o século XVIII, en canto ao encaideamento de innovacións que leva consigo. O incremento da produción pecuaria (cun valor que se duplica entre 1900 e 1930) exige un incremento da produción de forraxes que ven garantido por unha maior fertilización, cultivo de variedades seleccionadas e de mixturas pratenses máis productivas, milloras na estabulación, etc.

A resultas da crise pecuaria finisecular o debate sobre os males da gandeiría conduciu a dúas conclusións principais: a necesidade dunha raza millorada pola dextenaración das autóctonas; e a necesidade de milloras na hixiene pecuaria, que incluían a estabulación e máis o control de enfermidades. A innovación máis significativa entre as pecuarias é de carácter zootécnico e toma corpo na primeira década do século. Concrétase na difusión dunha raza millorada de aptitude mixta (carne, leite e traballo) que andando o tempo se coñecerá como raza rubia galega e que se obtén do cruce de exemplares selectos de razas do país con exemplares escollidos da raza Simmenthal

suíza. Con isto lógrase unha raza máis productiva que permite un aumento do peso medio e do rendemento lácteo pero, sobre todo, do cárnico (en torno ao 30%), amais dunha maior fertilidade das nais que se traduce na posibilidade de obter máis crías para o mercado. No porcino, o cruce de exemplares do país con Large-White ten efectos equiparables.

Neste esforzo xúntanse os intereses labregos, que teñen na venta de xatos de abasto a súa vía de relación máis rendible co mercado, cos da política agraria estatal orientada á conversión do Noroeste nunha reserva gandeira para o "mercado nacional", e a propia evolución da demanda. Esta millora exemplifica a capacidade de adecuación da pequena explotación ás novas exixencias do mercado pero tamén a aceptación por parte dos técnicos das condicións da pequena explotación. A administración puxo ao servizo desta millora a rede de centros experimentais e animou a celebración de numerosos concursos de gando que se organizaban nas vilas. Completou a millora a extensión dos servizos de sanidade e hixiene pecuaria,

impulsados aínda máis polas Sociedades agrarias (que contratan directamente veterinarios) que pola Administración, máis a aplicación de innovacións organizativas como a creación de sociedades de seguros mútuos para o gando desde a última década do século XIX nas comarcas de vocación gandeira.

CONCLUSIÓN

Todas as propostas contemporáneas de transformación productiva da agricultura galega baseadas na lóxica do capital, concitaron as reservas do labrego encargado de aplicalas. Todas chocaron en primeira instancia coa realidade productiva e co grupo que a construíu historicamente e que estaba empezando a gañar a súa secular batalla cos rendistas. Todas tiveron que adecuarse ao cabo á realidade social y productiva imperante nun proceso no que os límites estiveron marcados pola lóxica das necesidades campesiñas, da que séculos de equilibrio necesario excluían como estratexia preferente a maximización de rendementos nunha orientación exclusivamente mercantil. As innovacións introducidas non mudan, en última instancia, a natu-

reza da economía campesiña, aínda que muden as súas condicións como nos séculos anteriores, senon que facilitan a súa adaptación sen destruíla.

Se as formas tradicionais de organización comunitarias serviron ao campesiño para resistir os elementos inaceptables da penetración do capitalismo, as novas sérvenlle de instrumento mediador para participar activamente nos procesos de cambio nas condicións máis favorables, así como para superar os seus propios límites derivados das condicións da pequena produción. A busca dunha millor articulación entre economía campesiña e mercado constituíu un elemento central do discurso e a práctica do movemento agrarista que serviu ao campesiñado para mediatizar a penetración do capitalismo na esfera da pequena produción agraria durante o primeiro tercio do século XX. Neste período as condicións de produción modificáronse en función dos intereses do campesiñado máis que polos dun mercado que non obstante condiciona as orientacións productivas e as formas de produción.

CASTELAR DE GESTIÓN, S.L.

Avda. de Lugo, 6 - baixo
15702 Santiago de Compostela
Teléfono 59 50 77 / 61

XESTORA DE COOPERATIVAS DE VIVENDA

PROMOCIÓN EN:

**Santiago
Padrón
Noia
Brión
Vigo
Vilalba**